

Оксана Шпарик

ОСОБЛИВОСТІ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ДОСЛІДЖЕНЬ ПЕДАГОГІКИ КОНФУЦІЯ

Мислителя Конфуція (551–479 рр. до н.е.) у Китаї називають «символом китайської нації» та «вчителем десяти тисяч поколінь», його образ приходиться на думку при будь-якому згадуванні про культуру чи філософію цієї країни. Йому встановлено пам'ятники у багатьох країнах Східної Азії, де утворилася унікальна культурна спільнота – конфуціанський культурний регіон, який століттями формувався під впливом ідей Великого Вчителя. На вислови Конфуція посилаються філософи, політики та науковці-гуманітарії зі всього світу, а фрази з трактату «Лунь юй», який складається з висловлювань і повчань філософа, записаних його учнями, сьогодні можна почути навіть від неписьменного китайського селянина. Культ Конфуція було проголошено імператорським, тобто правителі чинили відправи у храмах Конфуція. На його батьківщині в містечку Цюйфу в провінції Шаньдун побудовано величезний храмовий комплекс, нині перетворений на розкішний музей, куди з'їжджаються туристи з усіх країн світу. А головне – сьогодні конфуціанське вчення розглядається як ефективний чинник духовного життя суспільства, здатний «привести Китай у XXI столітті до лав могутніх цивілізованих держав світу» [2, с. 12].

За китайською традицією Конфуцій постає перед нащадками як символ наставництва та духовної мудрості, як носій ідеї служіння державі і турботи про народ. Проте такий образ Конфуція – продукт тисячолітнього творення і «підправлення» постаті наставника Кун Цю (справжнє ім'я дяча). Сьогодні Конфуція знають таким, яким його захотіли представити численні коментатори та дослідники, які вивчали його життя і спадщину протягом понад 2 тисяч років, таким, яким його зображено в офіційній китайській історіографії, починаючи з V–VI ст. Саме завдяки зусиллям послідовників ученого і дослідників його спадщини виник величний образ «Вчителя вчителів», непохитного у своїй мудрості та моральності.

У праці «Книга долі. Щоденні медитації з Конфуцієм» російський китаїст О. Маслов зазначає: «Стало звичним називати Конфуція «найвеличнішим мудрецем», проте, насправді, дуже важко пояснити, чому історія виділила саме його серед плеяди блискучих філософів, значно успі-

шніших за Конфуція політиків-адміністраторів, які жили у тому ж часовому проміжку, що і він. На відміну від багатьох своїх сучасників Конфуцій був не величним, а максимально приземленим, практичним, говорив про речі «не потойбічні», незвичайним чином перетворював будь-яке священне ритуальне дійство на щоденну практику» [3, с. 14].

Про Конфуція написано дуже багато, і сьогодні вже навряд-чи можливо відтворити реальний образ цього мудреця за численними агіографічними матеріалами, у яких образ Конфуція «виправляли» під державні доктрини різних історичних періодів. Саме ж вчення Конфуція настільки було «приховано під нашаруванням численних коментарів, що багато хто з дослідників вирішив розділяти (два поняття – прим. О. Ш.): його вчення і конфуціанство – у подальшому сформульовану соціально-політичну теорію та державну доктрину Китаю. До останньої Конфуцій мав досить опосередковане відношення і жодного «вчення про державу не створював» [3, с. 14].

Вчення Конфуція, насамперед, представлене у творі «Лунь юй» («Бесіди та судження»). Упродовж багатьох століть цей текст була зобов'язана знати будь-яка освічена людина в Китаї. Коли текст «Лунь юй» став канонічним, саме на його основі було сформовано ядро традиційної китайської духовної культури. Незважаючи на зовнішню несхожість зі священними текстами інших великих світових культур, «Лунь юй» має з ними одну спільну рису – «він несе у собі заряд повчання» [2, с. 12].

Слід зазначити, що процес вивчення педагогіки Конфуція пов'язаний зі значними труднощами, що зумовлено особливостями історіографічної бази дослідження його спадщини.

Однією з найсуттєвіших особливостей джерельної бази досліджень педагогіки Конфуція є те, що автентичних творів Конфуція нині не існує. Тобто і за життя мислитель не писав творів сам, натомість його усні повчання і висловлювання записували учні, що було традиційною практикою того часу. До нашого часу дійшли лише копії висловів і думок Конфуція, бо рукописи зазнавали відтворення наступниками-послідовниками Конфуція (часом по-пам'яті), які додавали до них свої міркування або викладали

матеріал згідно зі своїм розумінням.

Відомо, що на межі V–IV ст. до н.е. з'явилися і одночасно існували декілька паралельних текстів твору «Лунь юй». На початок епохи Хань (III ст. до н.е.) в Китаї було відомо три різних тексти: «Лу Лунь юй» («Судження та бесіди з царства Лу»), «Ці Лунь юй» («Судження та бесіди з царства Ці»), «Гувень Лунь юй» («Судження та бесіди, записані старими знаками»). Вважається, що останній текст знайшли в стіні будинку Конфуція, де його заховали від знищення під час гоніння на конфуціанську літературу за часів правління імператора Цінь Шихуана (246–210 рр. до н.е.). Уніфікація текстів та зведення їх в один варіант відбулося наприкінці правління династії Рання Хань (III ст. до н.е. – I ст. н.е.). Цю працю здійснив наставник ханського імператора – Чжан Юй, тобто це сталося майже через 500 років після смерті Конфуція. Підготовлений вчителем Чжан Юєм текст «Лунь юй» і було канонізовано. Згодом, в епоху династії Тан (VII–X ст.), текст «Лунь юй» викарбували на кам'яних стелах. Саме цей, найстаріший з артефактів, варіант текстів зберігся до наших часів.

Отже, дослідники вчення Конфуція можуть використовувати лише копії копій, тобто, у певному сенсі, інтерпретації міркувань великого вченого.

Від часів створення трактат «Лунь юй» «обріс» численними коментарями, що теж відповідає своєрідній науково-літературній традиції стародавнього Китаю, і становить іншу особливість джерельної бази досліджень спадщини Конфуція. У країні і за її межами (зокрема в країнах конфуціанського культурного регіону) склалися окремі філософські школи та напрями, в основу діяльності яких було покладено різні аспекти вчення Конфуція. Подібна ситуація пояснюється тим, що висловлювання, думки, діалоги, вміщені у книзі «Лунь юй», не були і не є абсолютно зрозумілими читачам, бо, з одного боку, вони містять багатоаспектні, багатозмістові положення, які вимагають тлумачення і коментування, з іншого боку, до цього спричинює багатозначність самого ієрогліфічного письма.

Один з найвідоміших коментарів до висловів Конфуція створено видатним китайським дослідником та апологетом конфуціанства Чжу Сі (1130–1200 рр.). Його коментар прихильниками ідей Конфуція визнано за еталон. Саме коментар Чжу Сі став основою для корейського, японського та в'єтнамського конфуцієзнавства [2, с. 153].

З часів Чжу Сі у Китаї з'явилися сотні і тисячі відкоментованих видань «Лунь юй». Слід зазначити, що серед відомих дослідників «Лунь юй» були такі китайські вчені, як Цуй Дунбі (1740–1816), сучасні науковці Ян Боцзюнь, Цянь

Му, Люй Шаован, Чень Шуда та ін. [5, с. 7].

Перший переклад трактату «Лунь юй» англійською мовою створив Дж. Легт (1893), німецькою мовою – Р. Вільгельм (1910, 1914), Р. Моріц (1986); французькою – Анна Черг (1981); корейською – Пак Ільбон (1994); японською – Каная Осаму (1987). Серед російських дослідників трактату слід назвати китаєзнавців М. Я. Бічуріна (його переклад досі не опубліковано), В. П. Васильєва (1876), П. С. Попова (1910), В. М. Алексеєва, В. О. Кривцова (1972), І. І. Семененко (1987), Л. С. Переломова та ін. [2, с. 155]. Загалом зазначимо, що значні труднощі досягнення істинних смислів вчення Конфуція спричинює дуже обмежене коло його дослідників.

Твір «Лунь юй» було записано найближчими послідовниками Конфуція, його учнями близько 400 року до н. е. Збірник містить двадцять розділів. Як вважає відомий російський дослідник спадщини Конфуція Л. Переломов, «після першого прочитання тексту складається враження, що в ньому відсутня єдина система: подано вислови мислителя іноді схожі на афоризми, які межують з відповідями на питання учнів, змістовний діалог учителя і учнів переривається спогадами вихованців про Конфуція. Відсутнє звичне найменування розділів: вони називаються за першими двома висловами (ієрогліфами) кожного розділу. Можна стверджувати, що літературний пам'ятник є зведенням воедино щоденникових записів сучасників Конфуція» [2, с. 151].

Текст твору відзначається різноманітністю висвітлених в ньому проблем. Так йдеться про сутність людини та досконалу особистість, про методи управління державою та принципи побудови ідеального суспільства, про музику та відносини в родині, також порушено ряд часткових питань політики, етики, освіти, філософії. Проте, заглиблення в зміст книги, на думку Л. Переломова, яку ми поділяємо, нівелює враження про безсистемність викладу, що виникає спочатку. Поступово виявляється внутрішня цілісність твору, який має свого головного героя – Конфуція. Можна припустити, що основна частина «Лунь юй» містить прижиттєві записи висловів Конфуція, зафіксовані найбільш стараними учнями. «Часом Конфуції по-різному відповідав на одне й те саме питання, висвітлюючи проблему з різних аспектів, часом навмисно підбирав багатозначні слова-символи, аби надати учню імпульс до самостійної розумової творчості. Судження Вчителя були іноді несподівані, іноді парадоксальні для повсякденної свідомості. Все це вимагало їх фіксації», – зазначає Л. Переломов [2, с. 151]. Додамо, що згодом така багатозначність і породила необхідність коментування твору.

Наступною особливістю джерельної бази

студіювання ідей Конфуція є те, що дослідники його спадщини для заглиблення у її зміст повинні відрефлексовувати і твори, які хоча й не були ним написані, проте становили основу його міркувань і були освітнім каноном для китайців протягом тисячоліть.

Усього творів, які стали класичним каноном конфуціанства, нараховується тринадцять. А сучасний обсяг їх текстів, з вибраними коментарями, сягає понад 40 томів. Найбільшого значення серед них надають дев'ятьом основним і найважливішим, знання яких вважалося обов'язковим для кожної освіченої людини у Китаї. Ці дев'ять творів утворюють так звані 四书, «Шишу» («Чотирикнижжя») та 五经, «Уцзін» («П'ятикнижжя», або «П'ятиканонник»).

Основним зведенням конфуціанських канонічних текстів, які вплинули на духовну культуру Китаю, а також Кореї, Японії та В'єтнаму, було «Чотирикнижжя», сформоване відомим китайським філософом Чжу Сі у XII столітті. Хоча лише один з них, твір «Лунь юй» визнається твором зі спадщини Конфуція, проте його величезне значення для розвитку освіти в Китаї вмотивовує наше звернення до цієї збірки праць. До її складу входять чотири найважливіші твори основоположників конфуціанства, а саме:

- «论语», «Лунь юй» («Бесіди та судження») – збірка висловлювань Конфуція, записана його учнями, що вважається головним джерелом конфуціанської філософії¹;

- «孟子», «Мен-цзи» («Мен-цзи», або «Бесіди та розмірковування Менцзи») – повчання й вислови Мен-цзи, найвидатнішого учня Конфуція;

- «大学», «Да сюе» («Велике вчення») – основний підручник для добродесної людини, перший текст, який вивчали школярі в стародавньому Китаї. Автором ідей канонічної частини цього тексту було проголошено Конфуція, а особою, що занотувала ці ідеї – його учня Цзен Цзи;

- «中庸», «Чжун юн» («Золота середина») – трактат, написаний онуком Конфуція, про вдосконалення людської природи через дотримання помірності.

Перші два трактати представляють зібрання думок, бесід, афоризмів та повчань Конфуція, Мен-цзи та їхніх учнів. Інші два невеликих твори мають дещо абстрактний зміст, який дає привід для різноманітних тлумачень. Глибокий філософський смисл окремих положень цих праць вмотивував їх виокремлення з трактату «Лі

цзі» («Ритуальні записи»)² [1, с. 186].

На думку російського вченого А. Лук'янова, названі «чотири трактати вміщено у зведення «Сі шу» не випадково, оскільки у цьому зведенні простежується архітипічна структура. «Да сюе» втілює верхній, ідейний рівень конфуціанства. «Чжун юн» – середній, духовний, «Мен-цзи» – нижній, матеріальний. А «Лунь юй» – це ґрунт і світоглядний фон, де беруть початок і об'єднуються всі три рівні конфуціанського вчення. Крім того, «Лунь юй» задає антропологічну константу конфуціанству, представляючи особу Вчителя – Конфуція як ідеал досконалої людини» [2, с. 127].

На час, коли Чжу Сі приступив до зведення чотирьох класичних конфуціанських текстів в єдиний твір, кожен з них мав свою «біографію», яка нараховувала близько 1500 років, до того ж до кожного з них існували численні коментарі, що також входили до складу трактатів. Особливості китайського ієрогліфічного письма, багатозначність смислів ієрогліфів, суттєві мовні зміни, які відбулися з VI–III ст. до н.е., коли створювалися класичні тексти китайської філософії, потребували розлогих тлумачень та коментарів, оскільки на початок нашої ери стародавні тексти містили багато незрозумілих і дискусійних положень. Коментатори і своєрідні редактори видань протягом усіх минулих століть займалися тлумаченням багатьох термінів та понять, зафіксованих у канонічних текстах. Науковий внесок філософа, коментатора, літератора та текстолога Чжу Сі полягав у тому, що він уклав «四书章句集注» (в перекладі на українську – «Чотирикнижжя» з постатейними і пофразовими поясненнями і зібранням коментарів), і завдяки цьому звів в одне ціле творіння Конфуція і його найближчих учнів та послідовників. Ця наукова праця Чжу Сі, якій він присвятив 40 років свого життя, була утверджена владою як офіційна інтерпретація концепції раннього конфуціанства. Тексти «Чотирикнижжя» стали відповідно джерелом для подальшої розробки вчення Конфуція середньовічними китайськими мислителями, і основою класичної конфуціанської освіти, оскільки китайська шкільна освіта (не кажучи про державні іспити на здобуття ученого звання та службових посад) відтоді будувалася на знанні «Чотирикнижжя» [2, с. 10–11].

До складу «П'ятикнижжя» входять:

- «诗经», «Шицзін» («Книга пісень») – 305 віршів, народних пісень, од, культових гімнів XII–V ст. до н.е., які зображують щоденне життя в ранній період династії Чжоу.

¹ Факсимільний текст китайською мовою «Лунь юя» з коментарями Чжу Сі вміщено у додатку у книзі Л. Переломова «Конфуцій: «Лунь юй»», с. 507–588.

² До епохи Сун (X–XIII ст.) твори «Да сюе» та «Чжун юн» були окремими главами трактату «Лі цзі».

- «*述经*», «Шу цзін» («Книга історії») – збірка документів (оповідання, повчання, розпорядження та звернення) з найдавнішої історії Китаю. Відображає стан протокитайського суспільства періоду династії Шан (16 ст. до н.е. – 11 ст. до н.е.) та Західної Чжоу (11 ст. до н.е. – 771 р. до н.е.).

- «*已经*», «І цзін» («Книга змін») – одна з найранніших літературних пам'яток Древнього Китаю (датована кінцем II тисячоліття до н.е.) [4, с. 95]. Книга містить особливу систему ворожіння, пізніше доповнена коментарями, які розкривають космогонічну систему стародавніх китайців;

- «*礼记*», «Лі цзі» («Ритуальні записи») – стародавній трактат, який регулює суспільні стосунки, релігійні обряди. Записано у IV–I ст. до н.е. учнями та послідовниками Конфуція.

- «*春秋*», «Чуньцю» (хроніка «Весни та Осені») – хроніки «Чуньцю» охоплюють історичний період з VIII по III ст. до н.е. і вважаються одним з основних джерел для вивчення давньокитайської історії. Вони містять записи про успіхи та поразки царства Лу (батьківщина Конфуція) з 722 по 481 рр. до н.е. За китайською науковою традицією створення цього зібрання історичних фактів приписують Конфуцію.

На думку російського дослідника джерельних основ спадщини Конфуція Л. Васильєва, окрім трактату «І цзін», який не був відомий давньому мислителю, і представляв відносно «чужорідне тіло» у конфуціанстві та був приєднаний до складу канонів лише за часів династії Хань, усі інші твори «Сишу» та «Уцзін» були або написані (чи продиктовані), або відредаговані Конфуцієм та його найближчими послідовниками і лише з цієї причини проголошувалися священними. Крім того, у «П'ятикнижжі» було зібрано майже усі відомості про найдавніші періоди китайської історії, про правління та діяння древніх мудреців, що збереглися до встановлення династії Хань. Ця обставина «оповивала конфуціанські канони додатковим ореолом святості» [1, с. 186–187].

Починаючи з часів династії Хань, усі відновлені після спалення за часів династії Цін конфуціанські книги почали ретельно вивчатися. Зібрані в одне ціле, відкоментовані та розтлумачені, конфуціанські канони вже з епохи Хань почали відігравати у Китаї не тільки роль священних канонічних книг, але й по суті були книгами – джерелами мудрості на всі випадки життя, тобто своєрідними підручниками життєвої мудрості. Усі інші твори – трактати філософів, роздуми політиків і міністрів, історичні хроніки, зібрання художніх творів тощо сприймалися відтоді лише як другорядні джерела більш цінних і корисних відомостей, які тлумачилися, знову ж таки, у дусі конфуціанства. На-

віть «відносна цінність усіх цих так би мовити другорядних творів з часом стала вимірюватися ступенем їх відповідності тим основним канонам, принципам та висловам, які були зібрані в основних конфуціанських книгах» [1, с. 187].

Слід зазначити, що пістет перед старовиною, поклоніння перед вченням Конфуція і його послідовників, прагнення повної та ретельної фіксації усіх подій – все це за довгі тисячоліття привело до появи великої, практично неосяжної кількості джерел з різноманітними відомостями про духовну культуру Китаю та основні принципи конфуціанської цивілізації, які розглядаються як першоджерела. Усі ці древні літературні пам'ятки Л. Васильєв пропонує розподілити на ряд груп.

Джерела *першої групи* – це систематизовані тексти, що містять не стільки описи реальних людей, фактів та подій, скільки роздуми про те, якими повинні бути досконалі люди відповідно до уявлень, створених та нормативно затверджених тогочасною епохою. Матеріал таких пам'яток («Лі цзі», «Чжоу лі») відображав реальні відносини у суспільстві. Проте ці стосунки подавалися у згладженому, до певної міри, ідеалізованому вигляді і «набували характеру чіткої схеми, яка ігнорувала «віражі» реальної дійсності» [1, с. 13]. Опубліковані набагато пізніше того часу, який в них описувався, систематизовані тексти демонстрували сучасникам і численним поколінням нащадків ті досконалі форми буття і взаємостосунків у суспільстві, які слід було приймати за еталон. Канонізовані систематизовані зведення правил соціальної поведінки відіграли в історії конфуціанського Китаю роль, аналогічну тим, яку відіграли біблейські заповіді та Коран в історії християнських та ісламських країн.

Близько до зазначених систематизованих текстів стоїть *друга група* джерел – численні трактати, найдавніші з яких майже однакового з попередніми текстами віку і датуються доханською епохою (до 206 р. до н.е.). Насамперед – це твори «Лунь юй», «Менцзи». За своєю роллю в історії країни та впливом на формування всіх особливостей китайської цивілізації ці збірки фактично ідентичні систематизованим текстам.

До *третьої групи* найважливіших джерел слід віднести твори наративного характеру: хроніки, історичні оповіді, а саме – «Чунь цю», «Шу цзін» та «Ши цзін». Проте, нагромаджені в них відомості – зазвичай є повідомленнями, які вже були інтерпретовані хронікерами, тобто фактично є вторинними, і це дещо знижує їх документальну цінність. До того ж, вони зазвичай несуть на собі відбиток традицій, уподобань та критеріїв оцінювання подій, поширених в епоху їх створення і санкціонованих певною політичною системою поглядів. На зібраних у цих пам'ятках ма-

теріалах чітко позначився вплив моралізуючих тенденцій опису подій. Вся сума повідомлень, які містяться у зазначених книгах, орієнтована на демонстрацію читачеві ідеалів, чеснот та втілення пороку, а також досягнення тих осіб, хто прямував «правильним шляхом» (дао) і знеславний кінець тих, хто обрав «неправильний шлях». Саме тому ці три твори стали найавторитетнішими у ряді так званого конфуціанського канону. Водночас в них, насамперед у «Ши Цзін», можна знайти багато цінних матеріалів про життя і побут простих людей, про звичаї і традиції того давньокитайського суспільства, якого ще не торкнувся «моралізуючий струмінь».

До джерел з *четвертої групи* відносяться твори спеціалізованого характеру з конкретним, а іноді й прикладним значенням. Це «І цзін» – один з творів конфуціанського канону з філософським спрямуванням, давні триграми та гексаграми якого з часом стали однією з основ практики ворожіння. Також до групи спеціалізованих текстів відноситься колосальна кількість текстів коментаторського характеру. Традиція створення коментарів виникла ще у доханську епоху, коли було створено перший і найбільш відомий з коментарів – «Цзочжуань», коментар до літопису «Чуньцю». Слід зазначити, що у ханську епоху (206 р. до н.е. – 220 р.), а особливо у післяханський час, коментарями «обросли» всі давні твори, частину яких без коментарів нині просто неможливо зрозуміти, хоча немає жодної гарантії, що стародавній коментар, який є єдиним ключем до розуміння тексту, не перекручує його зміст [1, с. 15–16].

Першими з європейців почали вивчати і схарактеризували китайську цивілізацію місіонери. Їхні компіляції, які поклали початок європейській синології, були першою спробою студіювання, добору та систематизації відомостей з різних китайських джерел. Пізніше на цій основі склалася солідна джерелознавча школа, в рамках якої систематизація даних з джерел у компілятивних працях поступово поступилася місцем спочатку точним перекладам з коментарями, а потім і ґрунтовним науковим публікаціям пам'яток.

Відповідно до цього вивчення китайських джерел поза межами Китаю можна поділити на три послідовні етапи.

Перший етап – накопичення відомостей про Китай, що у Західній Європі розпочалося з творів католиків-місіонерів, а пізніше аналогічну роль зіграли і праці православних священників. Зокрема, росіянин М. Бічурін (1777–1853) написав працю «Китай в гражданском и нравственном состоянии» (1848), а Авакум Честной (1801–1866) написав твір «Нравственная философия китайцев» і «Любомудрие китайцев», доля яких, на жаль, нині не відома.

Другий етап у вивченні китайських джерел охоплює другу половину XIX і початок XX ст. Це був час розквіту європейської синології. Саме до цього періоду відносяться адекватні переклади різних китайських літературних пам'яток з необхідним коментарем та елементами текстологічного й історичного аналізу. Серед синологів, які займалися розв'язанням такого складного завдання, насамперед слід назвати англієця Д. Легга, чий ґрунтовні переклади конфуціанських канонів досі вважаються взірцевими. Крім Д. Легга в англійській синології цього періоду в галузі перекладу китайських першоджерел чимало зробив Г. Джайльс, у французькій – Ш. Арле, Е. Біо, Л. Віже, Е. Шаванн, у німецькій – Р. Вільгельм, у голландській – де Гроот, у російській – В. П. Васильєв, М. І. Зоммер, О. І. Іванов, М. Монастирьов, П. С. Попов, та ін.

Третій етап – охоплює XX ст., починаючи з 20-х років. Для нього характерні ґрунтовні наукові публікації китайських першоджерел, які супроводжувалися не тільки коментарями та текстологічним аналізом, а й серйозним дослідженням багатьох проблем, пов'язаних з вивченням тексту, визначенням його авторства, часу та обставин його появи. Звичайно, елементи такого дослідження були присутні і у перекладах синологів у попередній час, проте у розглядуваний час такий підхід до публікації китайських літературних пам'яток став нормою. Було зроблено ряд нових перекладів таких творів конфуціанського канону, як «Ши цзін», «Шу цзін», «І цзін», «Лунь юй», «Менцзи» та інші. Побачили світ монографії та статті синологів різних країн. Серед дослідників, які зробили найбільш помітний внесок у переклади та вивчення китайських літературних пам'яток, були Л. І. Головачова, В. В. Дорофєєва, В. С. Колоколов, О. С. Мартинов, Л. С. Переломов, О. О. Штукін, І. І. Семененко, В. С. Таскін. Ряд спеціальних досліджень конфуціанства здійснили Л. С. Васильєв і А. І. Кобзев, А. Є. Лук'янов, О. С. Мартинов, О. О. Маслов, Л. С. Переломов, К. М. Тертицький.

Дослідження проблем навчання і виховання у творі «Лунь юй» представлені дуже обмеженим колом розвідок. Їм, зокрема, присвячені праці китайських науковців Ван Бінчжао, Шень Гуаньцзон, Фу Пейжун, Кун Течен, Лю Цзочан, Куан Ямін, японських Сагекі Каїдзука, російських Н. Ю. Боревської, В. З. Клепікова, В. В. Малявіна. В Україні дослідження педагогічних ідей видатного китайського мислителя практично не проводиться.

Отже, підсумовуючи, стверджуємо, що своєрідність джерельної бази досліджень педагогічної спадщини Конфуція полягає у наступному:

- відсутність автентичних творів Конфуція – сам він їх не писав, а його думки запису-

вали його учні, послідовники. Згодом ці записи обростали коментарями, тому до нашого часу дійшли копії копій думок Конфуція;

- труднощі сприйняття відповідних китайських першоджерел, де представлено ідеї Конфуція, спричинені великою часовою віддаленістю (понад II тисячі років), що утруднює осягнення точних смислів;

- специфічність змісту творів, написаних у вигляді сентенцій-афоризмів стародавньою китайською мовою;

- необхідність для осягнення спадщини Конфуція, вивчення так званих канонічних давньокитайських творів, які містять його ідеї і стали освітнім каноном у Китаї протягом тисячоліть.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильев Л. С. Культы, религии, традиции в Китае / Л. С. Васильев; [2-е изд.]. – М. : Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 2001. – 488 с.
2. Конфуцианское «Четверокнижие» («Сы Шу») / пер. с кит. и коммент. А. И. Кобзева, А. Е. Лукьянова, Л. С. Переломова, П. С. Попова при участии В. М. Майорова; Вступит. Ст. Л. С. Переломова; Ин-т Дальнего Востока. – М. : Восточная литература, 2004. – 431 с. – (Китайский классический канон в русских переводах: Осн. в 1998 г.)
3. Маслов А. А. Книга судьбы. Ежедневные медитации с Конфуцием / А. А. Маслов; худож.-оформ. А. Киричек. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 400 с.: ил. – (Путь мастера).
4. Конфуцианство, даосизм от А до Я. / сост. Ю. В. Парфенова. – М. : АСТ: Восток – Запад, 2007. – 320 с.
5. Переломов Л. С. Конфуций: «Лунь юй». – М. : Восточная литература, 2000. – 588 с.
6. 傅佩荣解读论语 / 傅佩荣著. – 北京 : 线装书局, 2006.6 // Фу Пейжун. Тлумачення «Лунь юй». – Пекін, 2006. – 348 с. (китайською мовою).
7. 四书五经全译 // Повне зібрання Чотирикнижжя та П'ятиканноника. – на сайті <http://wenku.baidu.com/view/00fd8408763231126edb1136.html> (китайською мовою).